

Bari Károly világi

Válogatott kötet olvasásakor mindig érdekel, hogy a szerző szemlélete mennyit változott előző könyveihez képest, mi vezette a válogatásnál és ha változtatott, mennyiben változtatott versein; mit hagyott ki, milyen új rendbe, ciklusba szervezte költeményeit. Ebből a szempontból vizsgálva, a válogatás minőségi metamorfózist föltételez.

Bari Károlynak, válogatott versei megjelenése előtt, három könyve láthatott napvilágot: *Holtak arca fölé* (1970), *Elfelejtett tüzek* (1974), *A némaság könyve* (1983). Figyelemre méltó cigány népköltészeti gyűjteménye és fordítása: *a Tűzpiros kígyócska* (1985).

Eddigi törckvéseit összegző kötetéből – *A varázsló sétálni indul* (1985) – mindössze három verset (Vers, Körmenet, Éjszaka a sárgaházban) hagyott ki. Központosáson igazított, néhol elhagyta a korábbi ajánlásokat, de némelyik versnél tartalmi változtatásokra is törekedett. Csak példaként említem *Jövőnk felé* című versét, amelynek kezdő sorain úgy végzett simításokat, hogy korábbi változatának három sorát legyalulta s a negyedik lett a kezdő sor. A vers és persze a költő kiküzdötte a tömörítés jogát, amikor ezzel a tárgyilagossá nyugodott mondattal indít: „*Véres fogaik közé szorítják múltuk késeit a holtak.*” Átiráskor-pontosításkor mindig *Szabó Lőrinc* elegáns nyilatkozata villan föl bennem: „*utóvégre a vers az enyém, egyetlen igazi magántulajdonom*”. Bár ez a felelős-

ség, ez a „tulajdonosi szemlélet” működne minden valamirevaló alkotóban.

Ha életkorát tekintjük, Bari indulása rimbaud-i. Talán még abból a szempontból is, hogy kacérkodott az elhallgatással, de éppen sajátos léthelyzete döbbsentette rá: semmiképpen se engedheti meg magának a csönd kényelmét, fegyverkereskedőnek pedig pláne nem állhat. Marad tehát a vers, költő számára az egyetlen s az utolsó terepe a küzdelemnek.

Olvasásakor figyelem hangváltásait, szóhasználatát, képeit, képei- nek belső logikáját – szóval azt a hullámmozgást, ami az első sorától az utolsóig terjed. S az olvasói agy univerzumában még tovább. Figyelem egyre táguló szemléletét, ahogy a cigánysor és a cigánysors feketeségéből a tágabb hazába s a világba jut. A rongyos szalmazsákoktól nem vezetett sugárút *Janisz Ritszosz* vállalásáig, ama föl ismerésig: „*életet vesz, ki szabadságért sir*”. S hogy ennek tudatában milyen finomságú portré lehet Bari Károlyról rajzolni, vagy gyorsfényképpel produkálni, az az ő szempontjából nem közömbös. Bár a költő arca életében, de holtá után is változik, módosul. Hol megszá- pül, hol pedig a közöny panoptiku- mának pora lepi be. *Mindenesetre ő az első igazi – témájában és esz- tétikai mélységében – magyarul író cigányköltő.*

Hangváltásai jelzik költői folya- mának szélesedését: a drámai be- széd mellett hallatszik a kifejezet-

ten gúnyos (Ne felejték el), a játékos (Két gyermekvers Máriusz-nak), a népmesei (Mese, Csozrekár, a varjúkirály) és bővülést mutatnak a poetica licentia-szerű képvversek is. Mindezeket saját kezű illusztrációkkal teszi árnyaltabbá.

A költészet megszokott szavaiból csinál verset, de ami különleges, hogy másként, más költőktől eltérően. *Kosztolányi* szép szavainak társaságában (vér, gyöngy, tűz, szív. . .) gyakran használja a sötétséget, varjak, gyökerek, erdők stb. kifejezéseket. Képeinek varázsvesszejével új világot nyit előttünk. A látomások nemcsak egy ember, jelen esetben Bari, belső égét ragyogtatják, hanem bennünk is kifényesedhetnek a homályban húzódó csillagképek. Ritka látvány a képlogika olyan láncolata, amilyen a *Hajnalkötöző*-ben szövődik szemléletessé: „...odagyűlnék/ lábaihoz a fővenyen éjszakázó/ megszökött tisztviselők: a kagylók is, akik a mélység kék bankjában/ halpénzt számolgattak valamikor/ öszszeszorított szájjal. . .”

Bari egy-egy jelenséget, állatot, növényt, vagy magát az emberi szívet képváltozatok sokaságában írja le, dolgozza föl újra és újra. Nála a szivárvány tüneményének számtalan variációja van. Csak néhányat rovak ide: szivárványos kéz döréjlik, szivárványsorompókat főlhúzó ég, szivárványtör, szivárványkaloda, szivárványinakkal, fekete szivárvány, szivárvánnyal korbácsol a zápor utáni ég. . . Ezek után hinnen kell: a költészetben még mindig óriási lehetőségek rejteznek, a mélyrétegek újabb mélyrétegeket takarnak.

Indulásakor sokan csak az egzotikumot látták benne, a „különleges állatfajt” ahogyan *Veres Péter* fogalmazott ironikusan saját személyéről. Igazuk azoknak volt (például *Féja Géznak*), akik a kínokat veték észre szája sarkában, s a hírt

olvasták ki versciből egy agyonhallgatott világról. Tudatosan, keményen ítéli meg azt a kötöző környezetet, amelyből vétetett, de védi is körmeszakadtaígg. *Ady* szemléletéhez hasonlít az efféle népvádolás és -védelem. Szociológiai-szociográfiai vizsgálat tárgya lehetne: *vajon mennyit változott a cigánysor, abonan Bari elibénk állt?* E cirka húsz évet, amely első verseinek megjelenésétől a mai napig lepergett, hitteles prózába tudná szorítani.

Válogatott kötetének első (Hegedük víjjogásából) és hatodik ciklusa (*Cigánytörvény*) a cigányság körébe vezet. Csak látszólag szűkebb az a tér, amibe bevonja az olvasót, valójában egy egész közösségre jellemző mentalitást, viselkedést, nagyon is valóságos, hihető nyomort mutat meg anyján, nagyapján, testvérein keresztül. A jelenvalóság szorító tényei mellett azonban nem illik elfeledkezni arról a gazdagságról, amelyből a Bari-versek az erejüket szívják. Erre az öszszeszvetésre ad alkalmat a már említett népköltészeti gyűjteménye. Bevezető esszéjében maga Bari fedi fel a cigányfolklór és költészet azonosságának gyökereit, s így áttételesen bár, de mégis kulcsot ad versei értelmezéséhez. A cigánynépköltészetben és a Bari-versekben ugyanúgy az első helyen szerepel a szabadság és a rabság problémája, lényeges a ritmus, a szövegek kötetlensége, a színek jelentése, kontrasztja. Sorai történeteket, babonákat rejtenek, amelyeket otthon, az övéi között hallhatott.

Vasy Géza fogalmazza egyik írásában: „Barit a legszűkebb környezetében szerzett élményanyag kényszerítette költővé”. Ez az, amiben nem hiszek. Ugyanis a nyomor, a kilátástalan mélységű léthelyzet, de még a töméntelen mennyiségű népköltészeti hatás sem avat valakit költővé. De az érzékenység, a tár-

sadalom ordító különbségeinek föl- ismerése, a pozitív költői hatások befogadása, a versírás technikájának ellesése viszont költővé emelhet némelyeket. A szűkebb környezetben szerzett tapasztalatok azonban dúsíthatják az ember élményvilágát. *Kierkegaard* filozófiájára voksolok, amely a következőket tartotta a költőről: „Szerencsétlen ember, aki mély kínokat rejt szívében, de ajkai úgy vannak formálva, hogy miközben sóhajok és kiáltások hagyják el, mindez úgy hangzik, mintha szép muzsika lenne”. Bari nem keveset kínlódhatott muzsikája hangszereléséért, még ha indulását kezdetben odaadóbb figyelem és istápolás kísérte is. Bizonyíték erre, hogy nem a könnyebb végét fogta meg a versírásnak, nem merült pusztán esztétikai mutatványokba, kísérletekbe – és ami lényeges, nem feledkezett el hovatartozásáról. Gyermekfajjal ismerete föl a különbségeket, hiszen a miskolci gimnázium és a putrisor nem egy és ugyanaz. A *Kinom indított útnak* ezt pontosan rögzíti: „Kinom indított útnak, / napégette mezőkön, / a völgyek hideg mélységein át, / hogy fölmérbessem magam, / hogy csillagot fakasszak vérből, / veritékből, / kirabolt tizenhat évemről letépjem / káromkodó anyám átkát.”

Kötete világosan tükrözi lélekállapotát, sőt, labilitását: hol menekülni, szökni akar, hol pedig kiállni ország-világ elé, szívében tenger és cigánytelep, végtelenség és kötöttség. Felnőttként biztos kézzel rakja patikamérlege személyiségét. S ez az ibseni cselekedet, az önmagunk fölötti ítélkezés, mindenféle külső kritikánál többet ér. „Fobász-kodom, mert ítélkeztem” – írja.

Már nem a sámán, a szellemekkel érintkező varázsló szerepét ölti magára, hanem akinek a szavakon van hatalma. A *varázsló sétálni indul* – mondja a kötet cím. Hová? A

lira fölfedezetlen ösvényeire? Minden bizonnyal. A *Motyogva*, a *Másnap* és az *Azonosítás* címet viselő versek egy másik Bari Károlyt mutatnak. Valóban tény, hogy második és harmadik kötete között évtized emésztődött el. „Meggzenvedek minden szóért, vesszőért; gyakran van úgy, hogy fél évbe is beletelik, amikor egy-egy vers végére pontot teszek. Igaz, ritkábban gyűlik össze kötetnyi anyagom, mint másoknak, de ez nem érdekel. Eljutottam arra a pontra, hogy csak a munkám érdekel: csak az írás” – nyilatkozta.

Idézett mondatai nem jelentenek beburkolózást, közönyt, de minőségibb csillagra lépést annál inkább. A ma költője ő, politikumot és sokakat érintő társadalmi problémákat visz sorai közé. És talán nem erőszakolt, ha azt mondom, szemlélete törvénné kristályosodott.

Kellemetlen és gyakran kényelmetlen igazságokat vesz tollára. A devianciák országát faló hétfejű sárkányával kell immáron szembe-sülni: a „mámmal összevarrt szemhéjuk” seregével és egy olyan talmi világgal, „ahol csak erőszakos önhalállal bizonyítható a tiszta hit”.

Mi hát a megoldás? „Őszinte leszek, akár a tűzvész, ha belenulok is” – süvölti Bari, s a lángokban pillanatra földidéződik a konokok kicsiny csapata: Petőfi, Ady, József Attila, Nagy László és még egy-két arc. *Száműzetés* című verséből citálom, amelynek visszahulló kérdései egyben igényességet is kívánnak az eljövendőre: „...hol van / balásban is összetartó / seregünk, testvéreim, hol van? / a kávéházasztalok síkságain / annyiszor fölesküdtött armádia?”

Hogy kikhez szól, nem szükséges részletezni.

Visszasiklok újra a címhez és most kérdésként teszem föl: Bari Károly világai? Igen, Barinak, mint

minden többhúrú költőnek, világi vannak; élethelyzetei, állapotai szerint változó világi. Kötetében szinte egyszerre, filmszerűen pereg le hazugságoktól, kóklerségektől mentes világa. Ez a képekkel niagarázó verstechnika csikarja ki, hogy szuszszanas nélkül kell végigmondani könyvének nem egy darabját. Ha

már ő látázik, hát látázzon olvasója is.

„*Görcsösen összeszorított tenyerében* – ahogyan egykor mondotta önmagára visszamutatva – *mindig ott van a gyöngyszem*”. (Szépirodalmi)

MAGYAR JÓZSEF

GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR

„Mint egyenrangú az egyenrangúhoz”

Az utóbbi években Magyarországon divat lett a cigányokról írni. A cigánykérdés napjainkban is az egyik legvitatottabb, s egyúttal indulatokat kavarázó kérdés. S ebben szerepet játszik az is, hogy a felgyorsult beilleszkedés során megnövekedtek a súrlódási felületek. Ma már nyilvánvaló tény, hogy a cigányokról, sorsukról, jövőjükéről csak magukkal az érdekeltekkel – a cigányokkal – együtt lehet dönteni. Nem feledhetjük el ugyanakkor, hogy volt időszak, amikor a kérdést leegyszerűsítették a szociális beilleszkedés problémájára. A hazánkban is szép számmal élő cigányok helyzetéről, életmódjáról, jövőjéről sokféleképpen lehet vélekedni, de azt soha nem téveszthetjük szem elől, hogy *itt és most* nem csak róluk, rólunk is szó van. A leckét a történelem nekünk is feladta.

Magyarországon a cigányság alkotja a legnagyobb lélekszámú sajátos kultúrával és tradíciókkal rendelkező társadalmi, etnikai csoportot. Létszámuk 1984-ben, a tanácsi adatok alapján, mintegy 380 ezer fő, nagyobb, mint a hazánkban élő nemzetiségeké együttvéve. A cigányság területi elhelyezkedése az utóbbi időben állandósult. Mintegy 70 százaléka falvakban lakik. A nagyobbbrészt még a hetvenes években végbement országon belüli lakhelyváltoztatás hatására arányuk az ország északkeleti részeiben és egyes nagyvárosokban növekedett. Ma az ország településeinek mintegy 62 százalékában élnek cigányok. Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megyében él a cigányság harmada.

Nógrád megyében 130 településből 92 településen élnek cigányok. Számuk az összlakossághoz viszonyítva növekedett 1980 és 1985 között. (A megye összlakosságának száma 1980-ban 240 250 fő, a cigánylakosságé 17 665 fő; 1985-ben 235 400 fő, illetve 19 136 fő.) A cigánylakosság 34,8 százaléka városban, 65,2 százaléka községben élt 1985-ben. A legtöbb Salgótarjánban (6015 fő), Szécsényben (3552 fő). Pásztón (2928 fő), Bátorterenyén (2860 fő), és Balassagyarmaton (2256 fő) élnek. Ennek magyarázata egyértelműen a munkavállalási lehetőségekben, az ipartelepítésben rejlik. A helyzet azonban csak látszatra folyamatosan javuló.

„A felszínen a véletlen úzi kiseded játékát” – mondja *Hegel*. A cigányok esetében is, ha csak a látszat alapján ítélezünk és ebből általánosítunk – hamis eredményre jutunk.